

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзеншток І. Котляревщина // *Котляревщина*. – Харків, 1928.
2. Бовсунівська Т. Українська бурлескно-травестійна література першої половини XIX століття (в аспекті функціонування комічного): Навчальний посібник. – К., 2006.
3. *Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст.* – К., 1959.
4. Гончар О. Просвітительський реалізм в українській літературі: Жанри та стилі. – К., 1989.
5. Деркач Б. Коментарі, різночитання // *Котляревський І. Повне зібрання творів*. – К., 1969.
6. Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995.
7. Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М.Сулима; післям. М.Москаленка. – К., 2002.
8. Калениченко Н. Українська література XIX ст.: Напрями, течії. – К., 1977.
9. Левицький О. Тревожные годы // *Киевская старина*. – 1892. – №12.
10. Лев-ій О. Двѣ малорусскія оды изъ эпохи наполеоновскихъ временъ // *Киевская старина*. – 1886. – Т. XIV – Январь.
11. Літонис Грабянки // *Хрестоматія давньої української літератури: до кінця XVIII віку* / Упоряд. акад. О.І.Білецький. – К., 1967.
12. Нудьга Г. На шляхах до реалізму // *Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст.* – К., 1959.
13. Ротач П. Іван Котляревський у листуванні. – Опішне, 1994.
14. Сафатин В. Типологічні сходження бурлеску (анонімне віршове оповідання “Пекельний Марко” та “Енеїда” Івана Котляревського) // *Філологічні семінари. Художня форма*. – Вип. 8. – К., 2005.
15. Хропко П. Біля джерел української реалістичної поезії (10-40-і роки XIX ст.). – К., 1972.

м. Полтава

Лідія Ковалець

ФЕДЬКОВИЧЕЗНАВЧІ МЕМУАРИ: ТИПОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ ПОЗИЦІЙ

У статті розглядаються перипетії майже вісімдесятилітнього процесу творення федьковичезнавчої мемуаристики, здійснено спроби з'ясувати вплив індивідуальної свідомості цих “других героїв” (В.Кардін) на мемуарний портрет видатного письменника й виявити свідчення, що володіють високим ступенем довіри до себе, а також ті, що надто суб'єктивні й навіть хибні. Як інтелігенція, світська та духовна, так і селяни у спогадуванні Федьковича не канонізували його, а лиш подекуди ідеалізували. Унікальний матеріал здатен найкраще прислужитися науковій реконструкції життєво-творчої біографії поета в контексті епохи.

Ключові слова: спогади, мемуаристи, рецепція, достовірний біографічний факт, суб'єктивне.

Lidiya Kovalets. Memoirs on Yu.Fedkovych from the viewpoint of their own history, typology and author's position

This article touches upon an almost eighty-year long process of creation of memoirs on Yu.Fedkovych. The author of the essay attempts to sketch out the influence of those “secondary characters” (V.Kardin) consciousness upon the “memoir portrait” of the outstanding writer and also to define witnesses with the highest reliability and those whose reminiscences are too subjective or even false. Both intelligentsia, secular as well as ecclesiastical, and peasants didn't canonise Fedkovych in their recollections, although they did idealise him at times. The unique material cited in the article will undoubtedly help to reconstruct Fedkovych's biography and his development as a poet localised in a certain cultural epoch.

Key words: recollection, authors of memoirs, reception, established biographical fact, subjective evidence.

На початку своєї студії “Житєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича” (1911), кидаючи оком на документальні матеріали, присвячені письменникові, Осип Маковей скрушно зауважив: “Споминів про него небогато. Є загальні характеристики, що вказують на таке чи сяке його “дивацтво”, але нема деталей, — поет мало з ким жив щиріше, а без того нема й споминів” [24, 2]. Нарікання з промовистим оцінним компонентом, однак, виявилось передчасним, бо вже наступний скрупульозний виклад Федьковичевої біографії був проведений О.Маковеем із активним залученням і мемуарів, що рідко зводилися до розповідей про “дивацтва”, а в сукупності засвідчили існування навіть на той час не такого вже й бідного масиву, іще тривалий час відкритого для поетових сучасників. Чимало сил доклавши для

виявлення такої рецепції, успішно цитуючи в “Житєписі...” вибрані фрагменти, а то й цілі мемуарні тексти, О.Маковей, зрозуміло, не ставив своїм завданням потрактувати їх у комплексі, подібно як наприкінці 1880-х рр. Тит Ревакович та Степан Смаль-Стоцький і на початку 1900-х рр. Роман Заклинський, котрі своїми цілеспрямованими зусиллями теж намагались піднести ідею збирання спогадів про Федьковича до рівня загальної справи, з цією метою залучили до кола мемуаристів деякого з поетових знайомих, однак далі не пішли. Досі не зібрані докупи, розпорошені по сторінках збірників, періодичних видань, а окремі, як-от з архіву Р.Заклинського, взагалі недруковані, ці спомини, може, якраз тому й не вивчалися як слід та недостатньо залучалися до глибшої характеристики найбільшого буковинського поета. І це при тому, що жоден інший вид документальних свідчень не спроможний краще “оживити” у слові образ людини, як мемуари, віддзеркаливши в ньому, крім портретних деталей, і вчинки, настрої, розмаїття зв’язків зі світом та сучасниками й саму епоху. Отже, перед нами специфічний матеріал федецьковичезнавства та української мемуаристики, який виступає ще й “історичним матеріалом першорядної важливості” [26, 70].

Власне, його унікальний статус, а не лише цікава змістова наповненість, спонукає з’ясувати особливості процесу творення цих мемуарів, роль у ньому ентузіастів і загалом авторських індивідуальностей, різних у професійному, соціальному, морально-етичному планах, але об’єднаних “знаємістю” з Федьковичем та бажанням згадувати його. Важливо також класифікувати мемуарний матеріал, зінтерпретувати кожен, тим паче неоднозначний авторський підхід до змалювання образу головного героя. Навмисне висвітлюючи контакти буковинця зі своїми сучасниками, здобудемо матеріал для перегляду твердження про одноставну інтровертованість його натури [див.: 23, 126], котра виявлялася такою головню у спілкуванні з панством, інтелігенцією; селянство, колишні жовніри, одне слово, простий люд і лише окремі, вибрані, психологічно відповідні і, мабуть, найдостойніші того товариства інтелігенти запам’ятали Федьковича більше як екстраверта. Утім, як запевняв Л.Толстой, “людина є все”, і мемуари найкраще потвердять “різноманіття” Федьковича, його, сказати б, універсальність. До того ж кожен мемуарний текст — спеціальний чи такий, що становить фрагмент іншого, немемуарного джерела, що зображує Федьковича в позитивному чи негативному ракурсі (останній, на нашу думку, потребує більшої уваги), такий, що належить селянинові чи комусь із інтелігентів, — для нас важливий, оскільки стосується видатної особистості, виступає “щораз обдуманим відтворенням минулого життя, пропущеним через знання його найближчих і віддалених наслідків” [33, 41], хоча й відтворенням суб’єктивним, а отже, умовним.

Першими ластівками такої мемуаристики вважаємо усні оповіді жовнірів 41-го полку австрійської армії про свого “пана лейтмана” і співака-поета, оповіді, що з огляду на популярність головного героя неодмінно мали поширюватися наприкінці 1850-х рр. у війську, а згодом серед селян. Напевно, ці специфічні зразки мемуаристики ідейно перегукувалися з тими “байками і легендами”, котрі ходили про Шевченка на Правобережній Україні і про які шанобливо сповіщав Кобзаря М.Максимович у 1859 р. [8, 398]. До жовнірських переказів, іще, звісно, не занотованих, але теж, як попередні, з “легендарним” компонентом, доєднуються оповіді й на інші “федьковичівські” теми, серед них про поетові “дивацтва”: недаремно М.Драгоманов, перебуваючи у Львові, з’ясував, що там “усі говорили про нього (Федьковича. — Л.К.) як про дивака та відлюдка” [9, 201]. Закономірно, що, передаючись усно, ці оповіді зазнавали змін і здобували ще складнішу й суперечливішу тематичну підоснову. Окремі зразки усних мемуарних свідчень про видатного буковинця занотують на зламі століть О.Колесса, І.Франко, Р.Заклинський, хоч це буде тільки дешифрація унікального та невідомого вповні матеріалу.

Початок задокументованої федецьковичезнавчої мемуаристики поклала несподівана смерть поета: уже в 2-му числі двотижневика “Зоря” за 1888 р. у загальній редакторській статті Григорія Григорієвича (Цеглинського) було використано нез’ясований за походженням епізод зі сфери львівського побуту буковинця —

про те, як зовні спокійно, покірливо, поцілунками в руку зреагував він на привселюдні закиди двох критиків щодо його творчості. Тоді ж у “Зорі” публікацією, підготовленою Т.Реваковичем, “Причинки до біографії Осипа Федьковича” [29] розпочалася “причинкарська” діяльність тих, хто знав буковинця особисто або цікавився його життям у його сучасників; власне, до “причинкарства” спонукала особлива примітка: “Всіх вп. Земляків і поклонників нашого кобзаря просим о вісті, які б і небудь здавались вони, з єго житя в цілі вистачання якнайповнішої біографії нашого Галицького Тараса”.

Клич, можна було думати, залишився геть непочутим, якби не публікація щирого Федьковичевого шанувальника Євстахія Цурковського у 8-му числі часопису за 1888 р. Центральна подія, про яку згадує цей парох із с. Настасів на Львівщині, стосувалася знову ж таки львівського відтинку поетового життя, точніше, днів, коли, вражений бюрократизмом львів'ян, письменник скористався запрошенням свого майбутнього мемуариста й подався на Великоднє свято в його парафію, де серед простолюду, бесід із ним трохи відійшов душею. “Мемуарний” хист Є.Цурковського, доброго оповідача, людини пам'ятливої, дав про себе знати і в повідомленнях про “поверховність” (зовнішність) Федьковича, його поведінку та незглибиме враження, яке справив поет своєю творчістю на покоління молодих галичан 1860-х рр. [37].

У тому ж 1888 р. намітився інший продуктивний шлях для формування мемуаристики — через приватні контакти, своєрідне замовлення спогадів про Федьковича тим, хто його знав. Так, професор С.Смаль-Стоцький особисто звернувся з цією метою в Женеву до М.Драгоманова, розшукав аж у Великополі поблизу містечка Янів на Львівщині німецького художника й письменника Р.Роткеля, з яким юний Федькович приятелював у Молдові, запропонував написати спогади про Федьковича і німецькому поетові та педагогу Е.Р.Нойбауерові, що мешкав у Радівцях (теперішня Румунія), і теж дістав згоду. Саме завдяки таким зусиллям було отримано два Роткелєві листи-спогади, “гладкі і гарні”, як слушно означив їх О.Маковей, до того ж унікальні, бо становлять чи не єдиний документ молдовського періоду Федьковича.

М.Драгоманов теж, за самосвідченням, написав для С.Смаль-Стоцького про “австро-руського Шевченка” “осібний мемуар” [9, 201], але чи відіслав його, чи “мемуар” загубився в дорозі, невідомо. Отож “мемуарного” маємо від цього видатного вченого, громадсько-культурного діяча хіба що лаконічні, але промовисті нотатки в “Австро-руських споминах (1867-1877)” — про зустрічі з Федьковичем у Львові, складний психологічний стан поета, незрозумілого й невідтримуваного суспільством. Нотатки ці були, певне, квінтесенцією загубленого рукопису, може, і центральною його згадкою, вони засвідчили, крім усього, існування між Федьковичем і Драгомановим хвилюючого внутрішнього зв'язку, не кажучи вже про те, що дали прецікавий матеріал для розгляду стосунків письменника з інтелігенцією як дуже неоднозначних.

Примітно, що тоді ж, у 1888 р., мемуарні деталі зблили і в некролозі, який підготував на Федьковичеву смерть і видрукував у петербурзькому журналі “Вестник Европы” (Т. 129. — №1. — С. 888-892) О.Кониський. Отже, враження було таке, що ідея збирання мемуарів про Федьковича набула одразу ж майже світового розголосу, втягнула у свою орбіту багатьох, бо годі було знайти впливовіший за смерть імпульс для такої діяльності.

Однак, тільки-но розпочавшись, процес призупинився, суспільство на кілька літ ніби взяло тайм-аут для роздумів, згадувань небіжчика, осмислення його життя та заслуг, щоби згодом порушити, як висловився О.Колесса, цю “мертву мовчанку” значно активнішим, дослідовнішим перебуванням на ниві фєдьковичезнавства. Повноцінна, багата мемуаристика цієї тематики могла з'явитися тільки у сприятливій атмосфері, у контексті публікації творів письменника, його листів, підготовки ґрунтовних біографічних досліджень, а задля цього — проведення широкої пошукової роботи й навіть полемічних баталій. Тільки фактами — річчю впертою, документами (а свідчення конкретних осіб теж документи) можна було домогтися з'ясування істини.

Услід за публікацією К.Горбалем федьковичівських листів до нього та підготовлених редактором “Зорі” В.Левицьким (Василем Лукичем) “записок після оповідань К.Горбала” “Знакомство О.Федьковича з А.Кобилянським і К.Горбалем” (Зоря. — 1892. — С. 332-333), матеріалів, безперечно, нових, з елементами сенсаційності, ніби за принципом ланцюгової реакції з’являється полемічна праця О.Колесси “Юрій Коссован (Осип, Домінік, Ігор Гординський де Федькович): Проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису” (1893), а затим відповідь на неї — студія Р.Заклинського “Чи можна Федьковича Коссованом звати? (Слово в обороні правди)” (1895). Дві останні (а вони стосувалися родоvodu письменника, хоча й зачіпали ширше коло питань) закономірно сповнилися згадками Федьковичевих свояків, знайомих або ж тих, хто знався з його ріднею. У такий спосіб О.Колесса залучив до мемуаристики отців Григорія Кантеміра із с. Розтоки та Юрія Ганицького із с. Сергії, урядника Густава Кудерну та поетову ученицю, доньку начальника суду у Сторонці-Путилові Анну Губріх; більше того, навіть селяни Кость Маковічук, Осип (“Юзько”) Огоновський, Олекса Пентюк та Пантела Чучко подали інтерв’юерів свої усні свідчення, варті окремої уваги.

Р.Заклинський теж спирався серед іншого на згадки поетових родичів — учителів Василя Волянського та Дмитра Нікіфоряна, а ще на свідчення колишнього мандатора, згодом урядника у Львові Гната Хмелівського та греко-католицького священика у Сторонці-Путилові 1864-1875 рр. Івана Левіцького, для переконливості подав у додатку до своєї праці письмові свідчення Дмитра Нікіфоряна і два листи Івана Левіцького, ті й ті за кількістю та новизною поданих відомостей, цікавою психологічною деталізованістю одразу ж звернули на себе увагу, ставши самостійними мемуарними текстами.

У середині 1890-х рр. сумна пауза в історії поповнення федьковичезнавчої мемуаристики закінчилася, і то на тлі загального поступу вперед цілої науки про Буковинського лірника й загального духовно-культурного піднесення. Перефразовуючи з проєкцією “на своє” думку автора книжки “Із потаємної історії Росії”, Буковина, вся Україна почала більше згадувати, а отже, більше думати, глибше усвідомлювати себе [38, 340]. Провідною силою виступає знову ж таки творча інтелігенція: з подачі Т.Галіпа в газ. “Буковина” 1896 р. (ч. 128) були видрукувані спомини селянина Дмитра Гудими, Федьковичевого соратника по жовнірській службі, у 1897 р. з уст батька, Юрія Семанюка, колись дяка у Сторонці-Путилові, записав його колоритну розповідь про письменника син, Іван Семанюк, відомий у літературі як Марко Черемшина [36, 141-142], на початку нового століття знанням двох почутих від Івана Верхратського епізодів львівського часу Федьковичевого життя поділився Іван Франко [34, 175-177], а власними згадками — Антін Кобилянський [18, 355-357], дещо пізніше до “причинкарства” та ширших студій над біографією видатного гуцула, безумовно, опертої на спогади, прилучилися Денис Лукіянович і надто Осип Маковей.

Та все ж найбільше в цей час, як і в попередній, намагається збагатити федьковичезнавчу мемуаристику Роман Заклинський. Споряджаючи 1901 р. у світ перше окремішне видання — “Спомини про Федьковича”, цей літературознавець не без гіркоти зауважив у “Передньому слові”: “Удавався я устно та листовно до многих мужів, що бували в особистих зносинах з Юрієм, запрошуючи їх взяти участь в розвітленю ще мало знаної життєписи сего найбільшого буковинського поета. Мої заходи віднесли малий успіх, бо лише кілька мужів подало мені свої спомини” [32, 1]. Оприлюднивши тоді матеріали авторства Мелітона Бучинського, відомого фольклориста та етнографа, а також о. Олекси Слюсарчука та Юрія Семанюка, Р. Заклинський принципово змінив тактику: задля кращого пізнання поета поїхав у його краї, як це радив Й.Гете, розшукав тих, хто пам’ятав його, і бесіди з ними опублікував у своєрідних подорожніх нотатках “За слідами Федьковича (Записки з прогульки по Буковині)”, видрукуваних ЛНВ у 1905 р. Крім уже згаданих Г.Кантеміра та Г.Кудерни, А.Губріх та П.Чучка, про Федьковича його жовнірських літ заговорили селяни Яків Осташик, Гнат Кузь, Василіка Драгінда, про Федьковича-інспектора — учителі пани Тимкович із Вашківців, Синюк та Маковевич із с. Іспас та

дехто інший. Припускаємо, що спогадів було більше, бо збиранням їх Р.Заклинський продовжував займатись і після 1905 р., а у Федьковичевім “Життєписі...” О.Маковей використав і невідомі раніше свідчення з покликанням на “Недруковані записки Р.Заклинського”, зі свого боку теж налагодив зв’язки з деякими знайомими Федьковича, також примістив у “Матеріалах до житєписи...” (1910) кілька важливих мемуарних документів про нього, зокрема Сидора Воробкевича.

Покоління, якому випала небуденна нагода стрічатися з Федьковичем у житті, повільно відходило, а з ним закінчувалася майже вісімдесятилітня історія творення фєдьковичезнавчих мемуарів. Чи не останні доповнення до неї з’явилися 1928 р. (з “Моїми споминами про Федьковича” виступив на сторінках чернівецької газети “Рідний край” (ч. 3) Омелян Попович) та 1934 р.: тоді, у рік століття від дня народження поета, львівський журнал “Життя і знання” (ч. 12) умістив спогад учителя Василя Івасюка та його дружини “Дещо про Ю.Федьковича”. Історія творення закономірно переходила в нескінченну історію рецепції матеріалу дослідниками і звичайними шанувальниками поета й була б (повторимось) значно ефективнішою за умови зібраності воєдино обговорюваного масиву документальної фєдьковичезнавчої літератури. Однак цей масив був би значущіший, якби щасливіше склалася доля мемуарів М.Драгоманова, а розлогіші спогади підготували О.Колесса, Ом.Попович та С.Воробкевич, якби, скажімо, С.Смаль-Стоцький, Е.Р.Нойбауер, Ом.Огоновський, І.Тимінський, Д.Танячкєвич, К.Сушкевич і ще багато хто інший із галицько-буковинських авторитетів так і не залишився всього-навсього потенційним Федьковичєвим мемуаристом. Напевно, причина полягала не завжди в суєті суєт, зазвичай інтенсивному бутті інтелігенції, а й у якихось внутрішніх чинниках, психологічних бар’єрах, що існували довкрузь буковинського письменника та які при згадуванні його особи мусили й собі зринати в пам’яті. Те, що споминами поділилися через своїх представників ледь не всі верстви суспільства (а це творча інтелігенція, духівники, учителі, урядники, просте селянство), не було випадковим, бо в цьому явищі, як у дзеркалі, постала дійсність, реальна картина контактів письменника із суспільством.

Вважаємо за найдоцільніше класифікувати фєдьковичєзнавчі мемуари за професійною приналежністю та соціальним статусом авторів і такою класифікацією, власне, і послуговуючись, визнаймо також можливість інших способів організації наявного матеріалу, скажімо, вицленування з корпусу текстів тих, що належать Г.Кантеміру, Д.Нікіфоряну, Ом.Поповичу, Ю.Ганіцькому та В.Волянському — поетовим своякам, які закономірно володіли більшою інформацією про родинне життя покійника і значною мірою на цьому будували свої виклади. Утім спогади Г.Кудерни, людини близької до дому Гординських, теж мають передовсім приватний характер, бо воскрешають домашній “буток” поета, окремі перипетії складних особистих зв’язків Федьковичєвих матері та батька й загалом сторонець-путилівські сторінки поетового життя.

Можна було б диференціювати мемуаристику про Федьковича і за іншими критеріями, які виробила наука: тематичним, жанровим, залежно від тривалості описуваного періоду тощо. Однак маємо справу переважно зі складними явищами, а в таких випадках будь-яка класифікація, на слухне переконання В.Здоровєги, виступає “абстрагуванням, певною схематизацією, спрощенням, огрубленням ідейно-творчого багатоманіття літератури” [11, 9]. Бо хіба можна, скажімо, спомини Р.Роткєля, що містять відомості і про себе, а головно про раннього Федьковича, історію становлення його таланту й особистості — єдині у своєму роді — легко злучити з чиймись іншими, так само, як і спогади о. Івана Левіцького характеризувати за іншими параметрами, а не такими, що належать особі духовній, коли вони виступають і відгуком на “коссованщину”, і переказуванням деяких мемуарних відомостей з Федьковичєвого життя, і розповіддю про громадську працю письменника, і навіть про його суто літераторські вчинки, не кажучи вже про те, що водночас несподівано зафіксували цікаві роздуми над Федьковичєвою творчістю?! Ось чому найприйнятнішим вважаємо той принцип, який запропонували, — *за професійною приналежністю, соціальним статусом авторів*, ось чому

авторське начало в кожному досліджуваному мемуарному тексті для нас принципово важливе. Утім специфіка матеріалу диктує можливість іще іншого, мабуть, найпростішого, проте формального способу типології – залежно від того, чи мемуари виступають самостійним, отже, власне мемуарним текстом, чи це криптомемуари – фрагменти немемуарних джерел, скажімо, інтерв'ю, статей або ж листів. Сталося так, що тих, других, доволі багато, проблемним було б через “несуверенність” і їх подання в окремому томі федейковичезнавчих мемуарів, однак і без цих специфічних задокументованих згадувань ми не лише не почули б стількох живих голосів із оточення поета, а й ніколи не дізналися б про те, яким був цей чоловік в їхніх очах, якою була їхня, не схожа ні на яку іншу, рецепція його індивідуальності.

Отож “мемуарний” Федейкович виявився в центрі широкого людського кола, співвіднесеного з масштабами самої особистості: на переконання психолога Е.Ільєнкова, “чим ширше коло цих людей [...], тим значніша особистість, тим більше в неї друзів та ворогів, тим менше байджих, для яких саме її існування не має значення...” [14, 18-19].

Перш ніж перейти до аналізу мемуаристики на рівні “автор (оповідач-наратор) – Федейкович (об’єкт уваги)”, іще кілька загальних міркувань. Присвячені чи то певній події, чи конкретному періодові Федейковичевого життя, мемуари – хай фрагментарно, зі значними пропусками, формальною відсутністю дат – у комплексі відображають майже весь життєвий шлях Федейковича, його зовнішній вияв та історію душі – так, як вони сприймалися іншими. Тут абсолютно відсутні святкові події, бо істотне все: і те, як поет-жовнір своєму побратимові по службі “очі отворив, навчивши письма”, а той пізніше “молився за єго душу” [3], і як він “дуже дбав, аби жовніри знали красно співати” [10; кн. 9, 209], і те, як він, інспектор народних шкіл, проводив учительські конференції [10, к. 9, 218], і те, як гостював у М.Драгоманова в час його приїзду до Львова, журний, спраглий розкоші спілкування, і як на схилі недовгого віку скупю виповідав страждання душі своєму товаришеві по долі С.Воробкевичу [25, 174].

Важливо, що, творячи свій, найчастіше співвіднесений із власним статусом, тип Федейковича – чи жовніра, чи діяча громадського, освітнього, чи митця-інтелігента – кожен з авторів власне мемуарів показував його водночас як людину – на тлі побуту, ширшого буття, суспільних настроїв. Зрозуміло, що Федейкович постав і в ореолі індивідуального, суб’єктивного сприйняття своїх сучасників, у контексті їх власного життєвого і психологічного досвіду. Ось чому – через суб’єктивність як невід’ємну рису мемуарів – не може мемуаристика бути носієм стовідсотково достовірної інформації та вимагає від дослідника глибшого й поміркованішого її трактування.

Крім того, у світі федейковичезнавчих мемуарів, написаних представниками різних соціальних груп (як інтелігенцією, так і селянством), присутнє амбівалентне сприйняття постаті видатного письменника. Маємо на увазі фейлетон І.Франка “Федейкович концертант і прелегент” (1901) і сумну китицю грубих, геть непривабливих згадок кількох сторонець-путилівських селян, привезену О.Колессою з Федейковичевих країв і виставлену на показ у праці “Юрій Коссован...” [12, 97]. Прикметно, що тут ідеться не так про “відтинки”, ситуативні розходження, котрі неминучі, як про діаметрально протилежні судження стосовно тверджень багатьох, зокрема, скажімо, і М.Бучинського, – що Федейкович “окружений найбільшою в очах народу повагою” [32, 9].

Ці моменти, як і своєрідність рецепції Федейковича кожним із мемуаристів, – психологічно пояснювані, рецепція зумовлюється як особою об’єкта, так і суб’єктивним фактором, тим паче, що “мемуари – це минуле з його людьми і подіями, пропущене через індивідуальну свідомість того, хто пише” [16, 154]. Ось чому важливо пильніше придивитися до авторів мемуарів як суб’єктів федейковичівської рецепції з тим, щоб з’ясувати, наскільки це можливо, вплив їхньої, звісно, щораз іншої індивідуальної свідомості на мемуарний портрет Федейковича. Та й “Енциклопедичний словник Ф.А.Брокгауза і І.А.Єфрона” у статті

“Мемуари, записки сучасників” теж акцентує увагу на необхідності “з’ясувати особу автора м[емуарів] і ступінь довіри, якої заслуговує його повідомлення”.

Цікаво, що відомий російський дослідник мемуаристики В.Кардін, трактуючи особу автора мемуарного тексту як “другого героя” (“першому”, звісно, присвячено спогади), завважив, що цей герой може займати різне становище, порізно може розв’язувати свої завдання, але “одне безсумнівно: він ніколи не пасивна особа, не “хтось у сірому”. Без нього, здатного *думати, відбирати, зважувати*, мемуарний твір не відбудеться, відомості про минуле залишаться громадям фактів і цитат” (курсив наш. — Л.К.) [16, 154]. Іншими словами, автор спогадів завжди присутній у спогадуваному, і саме цією унікальною здатністю скористаємося, з’ясовуючи надзвичайно цікаве психологічне питання, тим паче в умовах тривалих часових дистанцій між розгортанням подій, згадуванням і вже нашою інтерпретацією та в умовах переважно відсутності інших, ширших відомостей про цих “других героїв”.

Як нам здається, найкраще збагнути суть сприйняття Федьковича його сучасниками можна, розглянувши її на рівні кожної окремої людської одиниці, котра стосовно поета стала його мемуаристом, або ж принаймні на рівні кожної окремої групи реципієнтів, об’єднаних одним соціально-професійним статусом: Федькович у рецепції творчої інтелігенції таки “одностайніший” і відрізняється од Федьковича, яким його сприймало, скажімо, селянство, а цей, селянський Федькович, теж виявився мало схожий на Федьковича урядників чи духовних осіб — при тому, що у всіх була одна “жива модель”.

Особливо цікавий матеріал для спостережень дають “інтелігентські” спомини Р.Роткеля, А.Кобиланського, М.Бучинського, М.Драгоманова, О.Левицького, С.Воробкевича, І.Верхратського, І.Франка, Ом.Поповича, спроектовані здебільшого на висвітлення внутрішньої, психологічної сфери Федьковичевого буття, навіть коли йдеться, здавалося, тільки про його зовнішні вияви. Кожного з мемуаристів єднає з найбільшим буковинським поетом своя гама зв’язків, вона щораз проглядає через словесну вуаль і робить явними, одухотвореними постаті, характери, події й саму епоху. Живий і кожен Федьковичів реципієнт — творча особистість, котра володіє естетичним сприйняттям і під впливом якої і “в документальному контексті [...] життєвий факт у самому своєму вираженні зазнає глибоких перетворень”, а характер “теж становить своєрідну творчу побудову” [5, 64-65]. Отож перед нами не копії подій та образів, а все таки їх максимально наближене до дійсності художньо-естетичне відображення, і на такий специфічний момент мусимо зважати, вивчаючи цю групу мемуарних текстів.

Передовсім спогади Р.Роткеля, які він виклав у листах до С.Смаль-Стоцького і які висвітлили один із найважливіших і найменш вивчених періодів у Федьковичевому житті — молдовський: юний буковинський гуцул, шукач власної стежки, завдяки своєму незвичайному вчителеві натрапив тоді на неї, зідентифікувавши себе з творчою інтелігенцією й тим самим прийнявши внутрішнє рішення про відповідну лінію життєвої поведінки. Р.Роткель же був малярем-портретистом і пейзажистом, до того ж літератором, і його цілком мистецьке, естетичне, значною мірою романтизоване сприйняття світу й людей добре зафіксувалося під час словесного портретування Федьковичевої природи: найдрібніші рисочки внутрішнього та зовнішнього вигляду, деталі з біографії, поведінки і через 37 літ не стерлися з пам’яті, як не забулися навіть емоції, що тоді переживалися.

Безперечно, таке сприйняття Федьковича зумовлювалося індивідуальною мистецькою й гуманістичною суттю самого реципієнта: емоційна пам’ять фіксує “емоційне ставлення суб’єкта до об’єкта, зумовлене його (суб’єкта. — Л.К.) потребами, мотивами та інтересами” [22, 106]. Майже сімдесятилітнім Р.Роткель окреслював власну попередню біографію і на її тлі докладно випишував пам’ятну історію Федьковича, історію своєї з ним дружби, і тим самим ніби давав зрозуміти, наскільки значущою була і для нього ця пора (“Як часто нагадував я собі свого приятеля Федьковича!” [24, 78]), наскільки важливим було і для його власної суті це дивовижне відкриття (“Я справди гордий на те, що я перший пізнав духа,

талант і характер молодого тоді чоловіка...” [24, 78]). Радісне, піднесене відтворення минулого, може, і не було б таким, якби на тлі цілком епічних, буденних перипетій молдовського побуту Федьковича й Роткеля не було подано сцен їхнього спілкування — цілком на найвищому, духовному рівні; тоді, каже наука, “партнер сприймається як носій духовного начала, яке пробуджує високі почуття: від дружби до можливості наблизитися до найвищих цінностей людства”, а духовність при цьому “забезпечується не добром тем для розмови, а глибиною діалогічного проникнення людей в помисли один одного...” [27, 378]. Р.Роткель не пропустив жодної нагоди, щоб показати власну втіху від знайомства з Федьковичем, бо “се були найкрасші години, що [...] прожив під час десятилітнього побуту в Молдові, — сі години, в котрих [...] блукав з [...] молодим приятелем горами...” [24, 76].

Враження таке, що ця ідеальна психологічна сумісність існувала на тлі дуже толерантних стосунків Р.Роткеля із суспільством: так, він шукав і знаходив аргументи, щоб виправдати перед читачем своїх спогадів норовистого швагра за його кепські контакти з Федьковичем-практикантом; не без впливу юного приятеля зізнаючись, що А.Гординський не припав йому до вподоби, Р.Роткель водночас завважив, що той був “тихий та скромний”; “теоретично” автор спогадів розумів несправедливу поведінку світу стосовно таких, як Федькович, хоча й не приймав її внутрішньо. Треба думати, надзвичайно вразливий, зорієнтований не на реальність, а на творчість, знання, високі людські чесноти, юний поет не засвоїв як слід Роткелеву науку примиритися із загальом, “вдягати на себе відповідну маску” і залишився стояти обіч загалу, “натовглу” — без німба чи ореолу, а просто в романтичному серпанку трансформуючись у романтичний ідеал. Останній, на переконання Л.Гінзбург, — “не норма поведінки, а духовна межа, запропонована тільки вибраним”, та й хиби його особливі: “породжені трагічною долею романтичного героя, вони володіють своєрідною етичною й естетичною цінністю” [5, 69].

У пізнанні Федьковича, в його інтерпретуванні світ німецького художника й письменника Р.Роткеля вповні виявився світом високоморальним, позитивно налаштованим на пізнання та інтерпретацію. Може, з цього погляду, а ще завдяки своїй докладності, розгорнутості, винятковій щирості згадувані мемуари займають не лише основне місце у федьковичезнавчій мемуаристиці, вони — загалом їх моральний центр.

Спомини К.Горбала, а з ними й органічно вплетені в їх лад згадки А.Кобилянського, відтворюють важливі епізоди Федьковичевого творчого життя дещо пізнішого часу — початку 1860-х рр., коли він, офіцер австрійської армії, відкрився цим двом щирим русинам, котрі в Чернівцях здобували освіту, як руський, український поет-початківець. Власне, безпосередньому знайомству К.Горбала передувало опосередковане — через А.Кобилянського — сприйняття Федьковичевої особистості як талановитої, патріотично налаштованої й водночас уже розчарованої, зневіреної в тому, що є для кого писати [13, 333]. Сама сцена першої зустрічі теж подана мемуаристом без жодної ідеалізації — в інтер’єрі скромному, та з руською піснею, ентузіазмом щодо неї та шевченківських віршів, які Федькович уперше почув тоді з Горбалевих уст.

О.Бодальов, характеризуючи процес формування першого враження про іншу людину, зазначив, що при цьому “майже завжди знаходять відображення якісь вияви експресії” [1, 125]. Експресії не було, може, тому, що реципієнт уже володів чималою інформацією і був внутрішньо готовий до такого розвитку подій. Що ж до емоцій К.Горбала, котрі теж майже відсутні, то вони, імовірно, не закріпилися в пам’яті, оскільки не були достатньо сильними.

Зате особні спомини А.Кобилянського “Йосиф Гординський (Федькович)” усущіль побудовані на емоційному, дещо ексцентричному, з елементами психологізму, “вчитуванні” у портрети Буковинського лірника та його батька, Адальберта Гординського де Федьковича, задля доведення “подібності — можна би сказати: р і в н о с т і образу обох особистостей” [18, 356], іще точніше — задля доведення їхнього кровного зв’язку. Як відомо, “особистий погляд людини на інших людей завжди несе в собі [...] відбиток її особливих рис характеру, її особистої сили і

слабкості, відображає індивідуальні неповторні віхи її життєвого шляху” [1, 42]. А.Кобилянський, успішно зігравши колись за І.Франком роль ініціатора у Федьковичевому житті та організатора його поетичного дебюту, тут поступився Кобилянському-лікареві, докторові медицини, винахідникові, можливо, захопленому саме модними фізіономікою та френологією, що пов’язували риси зовнішності з рисами характеру. Хоч би там як, саме А.Кобилянському як авторові спомину належить створення найдокладніших вербальних портретних описів Федьковича та його батька, з якими не зрівняються застигли фотографічні знімки чи малярські портрети, бо ті описи, завдяки сугестивній силі слова та старанням спостережливого, до того ж літературно обдарованого реципієнта, пластичні й живі.

Цікавими та несподівано різними за тональністю виявилися мемуарні документи М.Бучинського. У першому, котрий про відвідини Федьковича у Сторонці-Путилові 1867 р., закономірно подано чимало важливих етнографічних деталей побуту письменника, дослідник цієї сфери життя передовсім у такому контексті спершу сприймав господаря, його поведінку і стосунки з краями, хоча враження таке, що впродовж кількадечних спостережень запримітив також особливі, складні психологічні деталі портрета, а головне — “відокремлене від світа”, зрозуміло, ширшого, громадсько-культурного. Фактично уява реципієнта пододала кілька закономірних етапів на шляху до основного відкриття: спершу — майже абсолютне непомічання стану, думок спостережуваної особи, потім була з’ява уривчастих вражень про специфічне внутрішнє життя героя, а далі автор, “другий герой”, настільки налаштувався на хвилю такого вивчення об’єкта, що, здається, і собі увійшов до його світу. Повторюємо, на наше переконання, саме це не етнографічне, декоративне, а психологічне, людське враження виявилось центральним у спогаді М.Бучинського, бо 1872 р., відвідуючи Федьковича разом із М.Драгомановим у Львові, мемуарист одразу ж спрямував увагу на поведінку та внутрішній стан особистості, що видався йому “ще більше апатичним” [32, 12].

Драгоманівський же мемуарний штрих про своє сприйняття у Львові Федьковича настроєво майже суголосний із враженням М.Бучинського, і водночас, попри свій лаконізм, він виразніше демонструє очікуване нами — власну позицію автора — громадсько-культурного та політичного діяча, а, виявляється, і дуже вразливої людини: “З глибоким жалем зоставались ми з жінкою всякий раз, коли виходив од нас Федькович — а заходив він до нас частенько [...]. Та що порадити, ми не знали...” [9, 201]. У психологічній літературі таку реакцію, про яку повідомив М.Драгоманов, називають адекватним емпатичним переживанням, тобто глибокою перейнятістю індивіда суб’єктивними проблемами свого співрозмовника — через ототожнення з ним, через співчуття-переживання негараздів безвідносно до свого власного стану [27, 556-557]. Точність цієї міжособистісної рецепції підтвердилась як бажанням Федьковича відвідувати Драгоманових, так і готовністю останніх приймати цього гостя в себе, ще й більше — емпативно переживати його долю.

Показово, що у федьковичезнавчій мемуаристиці існує й інше — цілком протилежне бачення цього епізоду з львівського побуту Федьковича. Належить воно Іванові Верхратському, який, виявляється, одного разу застав буковинця у Драгоманових і виніс із тієї зустрічі лиш одне негативне враження, дарма що цей гість не вчинив нічого, що суперечило б нормі, тим паче не образив свого специфічно налаштованого реципієнта. Напевно, причина полягала саме у відповідній налаштованості, установці І.Верхратського, адже з її допомогою, виявляється, можна спрямувати в бажане річище і відображувальну діяльність людини, а за нею і саму поведінку. До того ж, гадаємо, І.Верхратський як поет з університетською освітою не без ревнощів ставився до поетичної слави формально малоосвіченого буковинського лірника, якщо вже на початку мемуарів іронічно заговорив про нього як про “увеличеного “поета” (sic! — Л.К.) народовців”, а згодом, ставши в позу критика, іще раз повернувся до цієї теми, щоби піднести кілька ранніх поезій, “живі образки люду [...] в оповіданнях”, усе ж інше заперечивши, бо воно йому, мовляв, “не по нутру”. Як бачимо, позбавлений контраргументів опонент узявся спростовувати факт Федьковичевої популярності, і це спростування — лише частина мемуарів, невдала спроба не

ліричного й тим паче не літературно-критичного відступу. Бо в центрі — одна всуціль негативна емоція роздратованого “я”, котре зверхньо, дещо по-великопанськи піднімає на кпини не так Федьковича-поета, як Федьковича, мовляв, селюка, гуцула, одне слово, персону, з якою можна поводитися як завгодно (Федькович “щось незрозуміле пробовував”, він же “витягнув [...] капшук, скрутив собі “дзігарку” і яв з найбільшою флегмою курити”, він же “оказний”, “дуже несимпатичний”, не говорив, а “цідив кожде слово крізь зуби, поморгуючи при тім від часу до часу коротко стриженням усом” [24, 472] і т. п.). Безпідставність негативу змушує нагадати мудру істину, що, розповідаючи про інших, “мемуарист завжди розповідає про себе”, “зумисне або ж беззвітно виставляє себе на читацький суд” [17, 75], отже, рецепція того чи того образу приводить до саморозкриття автором і власної сутності.

Те, що враження І.Верхратського не було випадковим, миттєвим і що пов’язані з ним епізоди побутували в середовищі галицької інтелігенції як ледь не анекдотичні, підтвердив і фейлетон І.Франка “Федькович концертант і прелєгент”. На цей раз автор із посиланням на вищеназване джерело інформації переказав історії невдалих виступів буковинського письменника у львівській “Руській Бесіді”, точніше, він витворив своєрідний мемуарно-художній простір, вбраний в одіж белетристичного фейлетону, цілком дотримуючись “фейлетонних” правил: подав комічне протиріччя, до того ж сенсаційне, врахував певні композиційні вимоги, забезпечив стилізоване, від особи маски оповідача-наратора повістунання та підтекст [20, 114]. І ось тепер, коли авторів відкриває уся створена ним реальність в її цілісності, чіткіше окреслилась і авторська позиція. І.Франко ніби й індиферентно ставився до зображуваного, хоча створюється враження, що іноді він призабуває, що в центрі — конкретна багатозаслужена постать, поведінку якої навіть з етичних міркувань хтосьна чи можна пародіювати, бо все ж пародіював її. Таке Франкове “призабування”, схоже на солідаризацію з І.Верхратським — і то на тлі активної діяльності в царині федьковичезнавства — чи не найбільша загадка обговорюваної мемуаристики, наочне підтвердження того, що рецепція буковинського автора його колегами виявилася набагато складніша, ніж це здавалося на перший погляд.

Зате цілком органічно вписалася у львівський мемуарний цикл історія, повідана літератором, гімназійним учителем Остапом Левицьким [10, кн. 10, 188-190], не так про суперечки буковинського письменника з львів’янами стосовно виправлянь ними його творів, як про своє з ним “поєдинкування” на самому початку перебування у Львові — цілком у гуцульському, федьковичівському дусі: хто вип’є більше “народних класиків”, тобто чарок горілки. Оповідач, треба зазначити, добре затамив зовнішній бік ситуації та ефектно її відтворив, хоча з роками враження не поглибилось, не збудилось бажання спостерегти в тому “поєдинкуванні” інший — прихований смисл: потребу в такій давній, як світ, спосіб зняти емоційну напругу. “Треба лишень дивуватися тонкості Паскаля, котрий довів, що людина шукає товариства не тому, що вона не може витримувати самотності, а винятково тому, що хоче забутися” [2, 215]. Таке спостереження психолога Отто Вейнінгера стосується й цієї пригоди, яка ще раз підтвердила Федьковичеве бажання широкого, різноманітного, зокрема й неформального контакту з інтелігенцією, не кажучи вже про те, що стала ще одним живим рядком у пізнаваному життєписі.

Події наступного, вже завершального періоду Федьковичевого життя, позначені як ще більшим “відокремленням од світа”, так і щирим намаганням з’єднатися з ним, закономірно відображені в мемуаристиці мало, і на це є свої причини: поет сам не давав суспільству вдосталь інформації про себе, а воно було ще аморфним і не робило активних спроб для контакту. Якби не лист С.Воробкевича до Ол.Барвінського від 25 серпня 1876 р., а в ньому схвильована розповідь про відвідини його Федьковичем, якби не спогади Ом.Поповича, котрі зачіпають і матеріал з останніх років біографії поета, а ще газетні звіти про святкування в Чернівцях улітку 1886 р. 25-ліття творчої праці письменника, зрозуміло, із згадками про самого ювіляра, то можна було б вважати, ніби та нечисленна жменька справді творчої, національно свідомої, творчої інтелігенції краю геть втратила тоді з поля зору свого найталановитішого представника, якщо опісля не згадувала у спеціальних мемуарах.

Однак навіть ці окрушини символічно відображають і міру спостережуваності, їх напрям, і суть самих вражень. З одного боку, який репрезентує С.Воробкевич, увага співчутлива, аж до жалю, до боязкості, до відвертих зізнань, що поряд із Федьковичем “якось одному unheimlich” (моторошно. — нім.), з другого боку (згідно з Ом.Поповичем) — емоції майже безпристрасні, наче з обов'язку.

До цих других мемуарних свідчень варто придивитися ближче, бо вони, крім того, що містять деякі маловідомі деталі біографії письменника, непогано ілюструють одночасне подвійне (явне і приховане) ставлення до нього, здається, не лише мемуариста. Чи не з орієнтованості на друк, розпочавши пафосно й розлого (про важливість “плекання історичних традицій”, “неустанного підйому національного духа”, гідного відзначення пам'яті видатних земляків), Ом.Попович потрохи переходить до конкретики, а саме: міркувань про місце Федьковича у своєму власному житті. Близький родич письменника по лінії матері, син православного священика, до того ж німецькомовного поета, прозаїка, етнографа, сам відомий громадсько-політичний, педагогічний діяч та публіцист, Ом.Попович затримав у пам'яті чимало “федьковичівського” матеріалу: вдома “довкола цісарського образу полеву ленту, які носили тоді австрійські старшини”, — подарунок Федьковича, і те, що поет “оминав їх дім, як усіх інтелігентів”, і що після переїзду в Чернівці вони, Поповичі, “пробували саме в домі Федьковичевого батька”. Згадав мемуарист також і про відвідини разом зі С.Смаль-Стоцьким Федьковича в Чернівцях, більше ніж скромну участь письменника в газеті “Буковина”, а проте “живе інтересування “Бібліотекою для молодіжи...” і те, що той бував “щонеділі й свята в церкві, де всі цікавилися Гуцулом”.

Виклад майже голих фактів на цьому закінчився, замість яскравої людської індивідуальності, безперечно, званої Ом.Поповичем, на авансцені перебував значно простіший чоловік, головне — оточений пієтетом не авторським, а загальноприйнятим. І це при тому, що в мемуаристиці центральний образ зазвичай укрупнюється, ніби зростає над оточенням, тоді як тут він, навпаки, змалів: у підсумку виявилось незрозумілим, що ж, за мемуаристом, виокремило Федьковича із загалу, що зробило його історично видатним, коли, бач, назбиралося стільки претензій, а серед них основна — про товаришування “тільки з гуцулами”, що, мовляв, “мало пагубний вплив на його (Федьковичеві. — Л.К.) талан і здоров'я” [28].

Неважко помітити неузгодженість “діагнозу” з риторикою зачину, ба й фіналу, Ом.Попович, сформувавшись ув інших, віддаленіших од простолюду, умовах, до того ж за вдачею, мабуть, раціональніший та поміркованіший, психологічно цілком різний із Федьковичем, мав, треба думати, свої погляди на природний демократизм, спосіб життя й навіть заслуги поета, погляди, що брали початок, здається, ще з попереднього негативного досвіду (Федькович же “оминав їх дім”), і тому закономірно були забарвлені неприязню.

Як бачимо, кожен з мемуарів дає нам чимало підстав для роздумів, власне, наша присутність, за В.Кардіним, “при завершальній стадії складного психологічного процесу” не лише як читачів дозволяє сприймати світ кожного мемуарного тексту і як частину, сегмент світу минулого з усім розмаїттям його складу та з Федьковичем у центрі і водночас як щораз окремих замкнута, попри те, що відкритий для нашого пізнання, світ у словесному еквіваленті. Наше передбачення (що найкраще мали б розуміти Федьковича люди творчі) виправдалося не цілком; порозуміння, виявляється, зумовлене передовсім установкою реципієнта на досягнення порозуміння, а не на задоволення лишень свого індивідуального інтересу, та відповідною зичливою поведінкою стосовно того, кого прагне зрозуміти. Мемуари інших представників суспільства, тих, які оберталися у Федьковичевому просторі й залишили про це документальні свідчення (учителі, урядники, духовенство, селяни), теж це засвідчують.

Скажімо, Василь Івасюк, 26-річний учитель, ідучи разом з групою львівської молоді і представниками Наддніпрянщини в 1885 р. до Федьковичевої оселі в Чернівцях, явно тримав у свідомості образ поета з німбом на голові, якщо пізніше згадував: “Я входив до Федьковичевої хати з побожністю” [7, 339]. Але мовчазний,

апатичний господар видався оповідачеві “мармуровим стовпом”, бо абсолютно не відізвався на “дуже палку патріотичну промову” одного із представників делегації і взагалі говорив мало. Якщо вважати, що “в акті діалогічного спілкування ніби здійснюється презентація внутрішнього світу одного суб’єкта іншому суб’єктові” [27, 360], то перебіг цієї взаємодії господаря та його гостей був більше закономірним, ніж випадковим: патетика, демонстративність, зрозуміло, не вичерпували сутності молодих сердець, але оскільки саме вони були презентовані, то їм не були прийнятні; в іншому разі презентація Федьковичем себе була б більш імовірна. Зрештою, надії “пізнати особисто поета” хтозна чи могли виправдатися в один запланований момент, до того ж в умовах “гуртівщини” — цілком невідповідної для цього. Напевно, ідеал поета, витворений у свідомості оповідача заздалегідь, був хистким та ілюзорним, якщо для його знівелювання виявилось достатньо першого подуву вітру — неадекватної емоційної поведінки Федьковича.

Інша річ — спогади урядника Густава Кудерни, котрий знав родину Гординських, тривалий час уважно спостерігав за Федьковичем і мав внутрішню потребу “студіювати того мужа” [21]. Зазвичай “правильне розуміння людини як особистості утворюється в тих, хто з нею спілкується, при не дуже тривалому і, головне, при не дуже тісному знайомстві. У протилежному разі ті, хто оцінюють, як правило, не спроможні подолати в собі тенденцію бути поблажливими й виявляти своєрідний фаворитизм стосовно давніх знайомих” [1, 14].

Однак позиція Г.Кудерни виявилася щасливим винятком із несурового правила, цей автор, як засвідчують його спомини про Федьковича, був людиною обов’язковою й розсудливою, освіченою й начитаною, спостережливою й пам’ятливою, до того ж добре володів словом і вмів розмірковувати над фактами, вкладаючи в ті міркування передовсім життєвий і душевний досвід. Спогадуючи “великого Гете” й О.Колессу як автора праці про Федьковича-Коссована, знаючи фєдьковичезнавчі публікації і маючи про них власну думку, оповідач основну увагу приділив життєвій і, сказати б, духовній історії Федьковича як не-Коссована, значною мірою й історії його батьків, розкриттю “особливої вдачі і дивного характеру” свого героя, “згірченого до людей”. “І в тім огірченю душевним треба шукати також неконсеквентности (тобто непослідовности. — Л.К.) в єго характері і роздвоєня в єго натурі”, — вважає оповідач, безумовно, провідник авторської ідеї. Прикметно, що для мемуариста Федькович не лише приятель, а й неординарна людська особистість, свідомо того, що треба “єго поетичний німб єще більше світляним учинити”. Розгорнуте, подане трьома випусками в газеті “Промінь” і, що важливо, добре злагожене, концептуальне, оригінальне у стильовому плані подання Г.Кудерною “мемуарного” Федьковича дозволяє зарахувати цей спогад до кращих документальних джерел фєдьковичезнавства.

Що ж до духовенства, то чи природа специфічного фаху, який передбачає толерантне ставлення до кожної людини і прощення їй гріхів вольних і невольних, чи індивідуальні особливості реципієнтів зумовили те, що їхні мемуари абсолютно позбавлені критики, дріб’язковості, так само як і менторства, їх автори і в житті керувалися, мабуть, прагненням збагнути, відчутти Федьковича, і то, може, не так на звичному, побутовому рівні, як на рівні вищому, ідеальному, якщо саме в такому ракурсі його згадували. Щодо співвідношення авторської особистості з реальним буттям (такий принцип класифікації мемуарів запропонувала Л.Гінзбург [4, 75-78]), то хіба спогади Г.Кантеміра, оформлені як інтерв’ю з ним, фактологічні, в усіх інших виклад фактичного матеріалу єднається із психологічними спостереженнями, продукуючи окремі тип мемуарного тексту — синтетичний.

За кожним спогадом — своя історія зв’язку з письменником, свої враження, крізь які зринають і живі авторські індивідуальності оповідачів. Ось веселий, життєрадісний колишній дяк Путилова Юрій Семанюк, попри все вразливий і делікатний (“Співаю, співаю, аж тут дивлюсь: Федьковичеві котяться сльози із очей. Я удавав, що не бачу” [36, 141]). Ось галицький священик Олекса Слюсарчук, який гостював у Федьковича у Сторонці-Путилові впродовж трьох днів 1866 р., теж тонкий психолог і дипломат, бо виявився здатен магією слова й думки, щирого

почуття й доречного вчинку обернути гнів господаря на милість, тобто налаштувати Федьковича до себе настільки прихильно, що той відкрив тоді душу й вивів найсокровенніше (про творчість як потребу “смутою його природи” [32, 4]. Ось довголітній священик у Сторонці-Путилові Іван Левицький, категоричний у ставленні до “коссованщини”, надзвичайно цікавий до творчого світу Федьковича й переконаний, що його “кожда поезія має свою причину” [32, 16]. Попри відсутність критичних зауваг, Федькович у трактуванні цієї групи реципієнтів не показаний як ідеальний герой, читач постійно відчуває напругу його внутрішнього життя, яка не могла не виявлятися зовні і в деяких неадекватних учинках, так само, як відчуває складність зовнішніх обставин, духовної атмосфери, якою письменникові довелося дихати.

Утім Федьковича згадувала не лише освічена, інтелігентна частина українського суспільства. Завдяки О.Колессі, Р.Заклинському та Т.Галіпові маємо занотованими пов'язані з Федьковичем думки, голоси, а відповідно й емоції, життєві пригоди з десятка селян, котрі мешкали переважно в Буковинській Гуцулії або ж завдяки поетові були пов'язані з нею внутрішнім, духовним зв'язком. І невідомо, чи усвідомлювалась добре феноменальність шансу в такий спосіб залишитися разом зі своїми судженнями в історії і відповідальність за мовлене: запевнення древніх *verba volant, scripta manent* (слова відлітають, написане лишається) для простонародної Буковини було й далеке, і просто чуже. Як з'ясувалося, саме ця найдорожча Федьковичеві Буковина мала до свого сина найскладніший і насуперечливіший сентимент. О.Колесса наприкінці студії “Юрій Коссован...”, утримуючись від будь-якого коментаря, зазначив: “Виїжджаючи із Сторонця-Путилова, не полишив поет по собі у Гуцулів доброї пам'яті. Мужики його недолюбливали і не зважаючи на його одіж і мужицькі звичаї, дивились на него як на пана. “Ні пан, ні мужик; а все більше — пан — бо з панами раз у раз вдає ся”. Вони не могли того зрозуміти, чому він вбирився по-мужицькому: “Перебирав ся, не знав на що, за Гуцула, та піячив з простими легенями [...] Він яку видів на світі ношу, в таку перебирав ся; то в ношу гуцульську, то в поляницьку, то в волоську, навіть сиві портяниці носив. От кумедиянт був тай годі...” [19, 98]. Крім того, про Федьковича згадували як про доброго ворожбита і для себе доброго двірника, який у сервітутовому процесі “розійшов ся з правдою”, бо “взяв від панів поле, взяв гроші та зробив згоду з панами” [19, 98]. Невміння виокремити дріб'язок, випадкове од істотного, гіперболізація нестандартних виявів життєвої поведінки, названих у федьковичівському контексті “дивацтвами”, може, і розцінювалися б на рівні індивідуального несприйняття, якби разом із цим Федьковичеві не було приписано, з нашого погляду, куди принциповіших інсинуацій.

Радянське федьковичезнавство не скористалося цими свідченнями Пантели Чучка, Костя Маковічука, Олекси Пентюка та Осипа (“Юзька”) Огоновського, наче їх і не було, дарма, що “для написання повної біографії поета, опертої на широкому культурно-історичному тлі, конче треба вислухати й голоси сторін неприхильних поетові” [35, 8]. Не зваживши на такий несподіваний специфічний вияв селянської оцінки, літературознавство закономірно й не спробувало осмислити цей вияв, воно просто відкинуло те, що не вкладалося у прокрустове ложе ідеологічного стандарту, як відкинуло, до речі, і спогади І.Верхратського в інтерпретації І.Франка, не включивши цей текст ні до 20-томника, ні до 50-томного видання письменника.

Спробуємо психологічно потрактувати висловлені 1891 р. мемуарні згадки чотирьох сторонець-путилівських селян, особи яких хтось чи репрезентували широкий загал, але позиція котрих — навіть особистісна — вартує уваги вже хоча б для підтвердження справді істинного: даремно уявляти стосунки Федьковича з селянством як абсолютно рівні, ідеальні, творчість цього найбільшого й чи не найскладнішого буковинського поета близькою і зрозумілою для “нечитальника”, який, власне, тієї творчості не знав та й не розумів поезії — “жанру вельми делікатного у своїй мовно-образній специфіці” [30, 126]. Подібна ситуація в історії давнішої літератури — не рідкість, а швидше тенденція.

Федьковича в селі його безпосередні сучасники тим паче не читали, а відповідно й не знали найбільш значущого в ньому — його *письменництва*, хоча й бралися, як бачимо, неделікатно, грубо прикладати до божественного начала свої мізерні оцінкові стереотипи. У соціальній психології таку поведінку називають каузальною атрибуцією, беззвітним структуруванням особистості: коли, “не знаючи чи недостатньо знаючи справжні причини поведінки іншого індивіда, люди за умов дефіциту інформації починають приписувати один одному як причини поведінки, так і її зразки або загальніші характеристики” [27, 560].

Розмірковуючи над специфікою письменницької психології автора “Людської комедії”, відомий російський літературознавець Б.Грифцов зазначив: “Ніщо з природних даних не провіщало ексцентричного, сповненого дивацтв життя Бальзака. Воно дало привід для численних анекдотів, точніше — усе складається з дивацтв і анекдотів. Особливість їх, однак, у тому, що ці дивацтва не стільки були розраховані на зовнішній ефект позою, скільки — внутрішньо зумовленою мукою. Вони зумовлювались не оригінальничанням, а дивацтвами самої письменницької професії” [6, 132]. Якщо для Парижа першої половини ХІХ ст. займатися літературою було річчю незвичною, то що вже казати про майже тогочасні ж настрої Федьковичевого села, для якого така професія була абсолютно незрозуміла, а тому й неприйнятна.

І закономірно, що поет, до того ж вїт, писар, навчитель дітей місцевого панства, інспектор народних шкіл Вижницького повіту в очах свого затурканого, пригнобленого власною темнотою земляцтва стояв почасти й паном, а отже, селянським антиподом: як писав наприкінці ХІХ ст. чернівецький етнограф Р.Ф.Кайндль, дослідник особливостей матеріальної й духовної культури населення буковинської і частково галицької Гуцульщини, “гуцул не вельми добре відгукується про [...] урядовців; передовсім він закидає їм хабарництво”, та й “у сільських вчителів становище важке внаслідок загальної неприязні до школи” [15, 49].

Разом із кількома іншими особами, посприявши успішному завершенню так званих сервітутових процесів, тобто поверненню лісів та пасовиськ простим гуцулам, Федькович не був винагороджений навіть вдячним словом; ті, кого доводилося захищати, на переконання Федьковичевого мемуариста, теж учасника тих процесів о. Г.Кантеміра, “були в той час темні і невчені”, отож зазначена поведінка, мовляв, “не диво” [10, кн. 10, 230]. Дивом, з нашого погляду, була інша обставина, яка ще більше підтверджує ідею значної детермінованості смислу мемуарів особистістю автора. Ідеться про представника згадуваної селянської четвірки Пантелу Чучка, котрий, свідчивши О.Колессі в 1892 р. стосовно Федьковича цілком негативно, через десятиліття чи то став ученим, чи то “прозрів”, однак разом із даскалом Юрієм Скрабою оповідав Р.Заклинському про свого земляка-письменника вже цілком інакше — достовірно, предметно й аргументовано — як про доброго двірника, борця з алкоголізмом, “знаменитого господаря і економіста”, бо це завдяки йому “у Сторонці є тепер прекрасна нова церков” [10, кн. 10, 185].

Можна було б припустити, що істотна трансформація суджень зумовлювалася зміною в поведінці Федьковича, якби в обох випадках не йшлося про людину, котра завершила земний шлях. Звинувативши поета в “кумедиянстві” й виставивши його не інакше як блазнем, П.Чучко разом з іншими респондентами сам, певно, вдягнув тоді маску або ж темні окуляри, бо вдався до крайнощів: знання неадекватної поведінки Федьковича в різних життєвих ситуаціях доповнив вигаданими в тому ж річищі “фактцями”, як сказав би М.Драгоманов, а в підсумку не зумів хоч скільки-небудь піднятися над тими й тими і з висоти часу побачити вагоме — потужну Федьковичеву особистість. Невідомо, чи на хід і на саму суть мемуарних свідчень не впливали О.Колесса та Р.Заклинський, надто перший: його заґрунтовані на тенденційно підібраних свідченнях, а тому й хибні теорії вірогідності “коссованщини” і зрадливості Федьковича як учасника сервітутових процесів аж надто гармоніювали зі свідченнями П.Чучка та іже з ним — людей, як бачимо, пересічних, із бідною системою ціннісних орієнтацій, до того ж несумлінних мемуаристів.

З погляду на свою цілком непрозору генезу й неможливість дати дихотомічну (або-або) відповідь щодо такої поведінки селян ці криптомемуари в записі О. Колесси утворили немов окремих таємничий острів, тоді як усі інші селянські згадування про Федьковича мають принципово іншу — рідко коли спокійну, переважно схвильовану, а основне — пієтетну природу, тематикою своєю стосуються жовнірських літ поета й наступних сторонець-путилівських сторінок його життя. І в записаному Т. Галіпом оповіданні Дмитра Гудими із с. Брідок, і в розповідях Якова Осташика, Гната Кузя, Василіки Драгінди з Руського Банилова, і у згадках Івана Повшека із Новосілки-Костюкової про товаришування Федьковича з його близьким родичем Семеном Нарівняком — усюди на чільному місці Федькович, якого “жовніри зараз сильне полюбили” [3], “у огонь би за ним скочили, не то що” [10, кн. 9, 210]. Присутність автора, себто оповідача, у кожному разі звелася до мінімуму, часом він узагалі “губиться” в гурті камратів, хоч сам завдяки Федьковичеві вчиться читати, зберігає в анналах пам’яті сцени влаштованого ним святкування Різдва і звичайних зустрічей, сам дух щирого побратимства. Федькович для цих мемуаристів не лише краян, особливий пан, батько, “дуже людяний офіцер”, генератор бадьорого настрою, вірний друг і заступник, “правдивий гуцул” [31, 359], а ще красень — “як з воску, най ховаються всі” [10, кн. 9, 217]. Він для них — свій поет-пісняр (“Найбільше співали ми такі пісні, що він сам повигадував” [10, кн. 9, 217]), тому й не дивно, що Гнат Кузь та інші демонстрували їх Р. Заклинському й через сорок літ.

Якщо йти за У. Глассером, його теорією існування в пам’яті кожного “особистого альбому картин”, то, думається, для цих найвідданіших і найбільш вдячних Федьковичевих друзів картини їх жовнірства чи не найяскравіші та найвиразніші. Іншими словами, ці враження перейшли у стійкі паттерни й виявилися включеними навіть у структуру характерів, стали частиною суті мемуаристів. На запитання Р. Заклинського “Чи пам’ятаєте ви Федьковича?” Гнат Кузь не дарма-бо “глянув [...] здивований, ніби ошпарений: “Я би не пам’ятав пана! І вмирати буду, а ще буду згадувати” [10, кн. 9, 217]. Яскравість емоцій та живих картин і через роки та відстані справді не потьмяніла, енергетика такого Федьковичевого образу поманила до себе й ширше оточення, і наступні покоління, котрі й собі заходилися суб’єктивно інтерпретувати його, дописувати свої штрихи на знайомому портреті, унаслідок чого поет став більш “плакатним”, “умовним”, одне слово, наближеним до канону. Про канонізацію ж образу Буковинського лірника його сучасниками говорити не доводиться, хіба що про ідеалізацію з боку жовнірсько-селянської братії: абсолютно нова поведінка, тип абсолютно нових відносин, реалізований найдосконаліше у війську й запроваджуваний хай проблемно опісля, закономірно зробили Федьковича і у сфері міжособистісного спілкування постаттю неординарною, знаковою, за Л. Гінзбург, “семіотичною”, дарма що на це існували різні погляди й думки.

Отже, спостереження над мемуаристикою про найбільшого буковинського поета підтвердило наявність у складі загальнонаціональної художньо-документальної спадщини численної кількості, різноманітної й цікавої за змістом групи текстів, що мають суспільне, культурне, естетичне й пізнавальне значення. Ці унікальні дарунки для сучасників та нащадків (а кожен текст, за влучним спостереженням М. Бахтіна, виступає посередником у діалогічній взаємодії автора твору і читача) по-своєму воскрешають як конкретну людську біографію, долю, епоху, навіть порухи Федьковичевої душі, так і образи мемуаристів — представників поетового оточення, у дивовижний спосіб роблять усіх їх знайомими і вже невмирущими: тільки “пам’ять є найповніша перемога над часом” [2, 141]. Ми зумисне обмежилися зосередженням уваги на позиціях авторів спогадів, своєрідності їхніх підходів до інтерпретації постаті Федьковича. Мемуарні свідчення про письменника, що мають високий ступінь довіри до себе в єдності з усіма іншими документальними свідченнями мусять сприяти безпосередньому науковому реконструюванню життєво-творчої дороги Федьковича і його художнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Ленинград, 1970. – 135 с.
2. Вейнинггер О. Пол и характер. Принципиальное исследование. – М., 1992. – 480 с.
3. Галип Т. Осип Федькович в останні місяці воскової служби. Оповіді господар Дмитро Гудима // *Буковина*. – 1896. – Ч. 128.
4. Гинзбург Л. “Былое и думы” Герцена. – М., 1957. – 374 с.
5. Гинзбург Л. О документальной литературе и принципах построения характера // *Вопросы литературы*. – 1970. – №7. – С. 62-91.
6. Грифцов Б. Психология писателя. – М., 1988. – 463 с.
7. Децо про Ю.Федьковича (Спогад Василя Івасюка та його дружини про поета) // *Життя і знання*. – 1934. – Ч. 12. – С. 339.
8. Дорошкевич О. Шевченко в селянських переказах // *Спогади* про Тараса Шевченка. – К., 1982. – С. 398-402.
9. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867-1877) // Літературно-публіцистичні праці: У 2 т.– К., 1970. – Т. 2. – С. 151-288.
10. Заклинський Р. За слідами Федьковича (Записки з прогульки по Буковині) // *ЛНВ*. – 1905. – Т. XXXI. – Кн. 9. – С. 205-234. – Кн. 10. – С. 151-288.
11. Здоровега В. Багатоманіття документалізму і проблема жанрів // *Радянське літературознавство*. – 1983. – №9. – С. 7-9.
12. Зеров М. Леся Українка і читач // *Українське письменство*. – К., 2003.
13. Знакомство О.Федьковича з А.Кобилянським і К.Горбалем. Записки після оповідань К.Горбала. Зладив Володимир Левицький (Василь Лукич) // *Зоря*. – 1892. – С. 332-333.
14. Ильенков Э. Что же такое личность // *Психология личности: Тексты*. – М., 1982. – С. 11-20.
15. Кайндль Р. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці, 2003. – 198 с.
16. Кардин В. Сегодня о вчерашнем: Мемуары и современность. – М., 1961. – 191 с.
17. Кардин В. Только он может рассказать об этом // *Вопросы литературы*. – 1974. – №4. – С. 72-79.
18. Кобилянський А. Йосиф Гординський (Федькович) // *Матеріали до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича*. З першодруків і автографів зібрав, упор. і пояснив О.Маковей. – Львів, 1910. – С. 355-357.
19. Колесса О. Юрій Коссован (Осип, Домінік, Ігор Гординський де Федькович): Проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його житєпису. – Львів, 1893. – 100 с.
20. Краснова Т. Роль композиційного аналізу в дослідванні жанрового стилю (на матеріалі фельетона) // *Вестник Ленингр. ун-та. Серия “История. Язык. Литература”*. – Вып. 3. – 1981. – С. 111-114.
21. Кудерна Г. Мій приятель Федькович // *Промінь*. – 1905. – Ч. 11-13.
22. Кузнецов М. Психологические особенности эмоциональной памяти и ее функции в деятельности человека // *Вісник Харків. ун-ту. Серія “Психологія”*. – №517. – Харків, 2001. – С. 106-109.
23. Ласло-Куцок М. Юрій Федькович – поет-романтик // *Творчість Шевченка на тлі його доби*. – Бухарест, 2002.
24. Маковей О. Житєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича. – Львів, 1911. – VI + 591 с.
25. Маковей О. З переписки двох поетів (Ю.Федьковича й Із. Воробкевича) // *Юрій Федькович* в розвідках і матеріалах. – К., 1958. – С. 122-139.
26. Мемуары, записки современников // *Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона*. – Т. XIX. – СПб., 1896. – С. 70-74.
27. Орбан-Лембрик А. Соціальна психологія: У 2 кн. – Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. – К., 2004. – 575 с.
28. Попович О. Мої спомини про Федьковича // *Рідний край* (Чернівці). – 1928. – №3.
29. Ревакович Т. Причинки до біографії Осипа Федьковича // *Зоря*. – 1888. – Ч. 2. – С. 35-36.
30. Сивокінь Г. Одвічний діалог (Українська література і її читач від давнини до сьогодні). – К., 1984. – 255 с.
31. Спомини Івана Повшека про Федьковича // *Матеріали до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича*. З першодр. і автографів зібрав, упорядк. і пояснив О.Маковей. – Львів, 1910. – С. 357-360.
32. Спомини про Федьковича. Зібрав Роман Заклинський. – Львів, 1901. – 31 с.
33. Тарковский А. Мемуаристика как феномен культуры // *Вопросы литературы*. – 1999. – №1. – С. 35-55.
34. Франко І. Федькович концертант і прелегент // *ЛНВ*. – 1901. – Кн. 12. – С. 175-177.
35. Франко І. Шевченко героєм польської революційної легенди. – Львів, 1901. – 72 + VI с.
36. Черемшина М. Спомини про Ю.Федьковича // *Юрій Федькович* в розвідках і матеріалах. – К., 1958. – С. 141-142.
37. Цурковський Є. Причинки до біографії Осипа Федьковича // *Зоря*. – 1888. – Ч. 8. – С. 143-144.
38. Эйдельман Н. Из потаенной истории России XVIII-XIX веков. – М., 1993. – 456 с.

м. Чернівці